

การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมจังหวัดลำปาง*

สุวรรณ แลสันกลาง** พิบูลย์ ชยโอวีสกุล*** จิฎิกานต์ สุริยะสาร**** ชุตินิษฐ์ ปานคำ*****

(วันที่รับบทความ: 28 กุมภาพันธ์ 2563; วันแก้ไขบทความ: 3 กันยายน 2563; วันตอบรับบทความ: 26 ตุลาคม 2563)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและปัจจัยสาเหตุที่ก่อภาวะหนี้สินครัวเรือน 2) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และ 3) เพื่อสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้เกิดความมั่นคง การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ผู้นำ ชาวบ้านและสมาชิกกองทุน ชุมชนละ 50 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจงจาก 4 ชุมชน คือ ชุมชนรถไฟ, ชุมชนหนองห้า, ชุมชนแม่ปุง และชุมชนแม่ตานน้อย เครื่องมือที่ใช้วิจัย คือ แบบเก็บข้อมูลครัวเรือน แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลวิจัยพบว่า ปัญหาหนี้สินเกิดจากค่าใช้จ่ายการศึกษาของบุตร ใช้เงินไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และหนี้สินที่เกิดจากการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน การซื้อหอยได้ดิน และการฟุ่มเฟือย การกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยเงินกู้สูง ผลจากการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือน พบว่า กิจกรรมการบันทึกบัญชีรับจ่ายทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักต่อค่าใช้จ่ายที่มีจำนวนมาก และทำให้เกิดความตระหนักถึงผลกระทบต่าง ๆ ของหนี้สิน และต้นตอแก้ปัญหาด้วยการพึ่งพาตนเอง ตามแผนกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินทั้ง 4 ชุมชน ทำให้ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ประหยัดควดออมเพิ่มขึ้น และสร้างอาชีพเสริมที่เหมาะสมตามบริบทของชุมชน

ผลประเมินการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชนหนองห้า ทำบัญชีครัวเรือนขยายผล ทำให้ชุมชนเห็นประโยชน์ ทำให้ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นและมีเงินออมเพิ่มขึ้น, ชุมชนแม่ปุง ทำกองทุนขยะฮอมบุญเพื่อสร้างรายได้ และนำไปสู่การจัดทำระบบสวัสดิการชุมชน และทำให้เกิดทัศนคติที่มอง "คุณค่า" มากกว่าเรื่องมูลค่า หรือกำไร, ชุมชนแม่ตานน้อย ทำการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ พบว่า สิ่งที่ขาดหายไปคือ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ขณะที่กิจกรรมการปลูกผักอินทรีย์ กลับสามารถสร้างรายได้แก่ครัวเรือน, ชุมชนรถไฟ ทำตลาดร้อยปีนครลำปาง เพื่อสร้างรายได้ชุมชน พบว่า การดำเนินงาน ขาดความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลประเมินได้ข้อสรุปคือ ชุมชนควรให้ความสำคัญต่อการลดรายจ่ายในครัวเรือน และตามด้วยการสร้างรายได้ที่เหมาะสม เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัวและเกิดการพัฒนาที่สมดุล

คำสำคัญ: การบริหารจัดการหนี้สิน, การมีส่วนร่วม, กระบวนการเรียนรู้, เศรษฐกิจชุมชน

* บทความวิจัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

** อาจารย์ประจำ, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, Email: svr2550@gmail.com

*** อาจารย์ประจำ, คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, E-mail: mass_root@hotmail.com

**** ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง E-mail: ti_suri@hotmail.co.th

***** อาจารย์ประจำ, คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, E-mail: jacksutchinda@gmail.com

Integrated Participatory Community Debts Management Lampang Province *

Suvarut Laesanklang ** Piboon Chayaowsakoon ***

Titikarn Suriyasarn **** Chutinist Pankham *****

(Received: February 28, 2019; Revised: September 3, 2020; Accepted: October 26, 2020)

Abstract

The purposes of this research were to 1) analyze problems and causal factors creating household debts 2) create a participatory learning process for household debts management of the community and 3) create household level economic strength for stability. This research is a qualitative research and important respondents were leaders, villagers and fund members totaled 200 persons purposefully selected from 4 communities: Rot fai community, Nong haa community, Mae pung community and Mae taan noi community. The research tools were tcnap, interviews and focus groups and data were analyzed using the contents analysis technique.

The research findings revealed debt problem coming from children educational expenses, using loan money not according to the stated loan purposes and debts from daily-life consumption. Buying underground lottery and extravagance made high interest loans. Results from household debt management learning account recording activity made the community startled at the high expenses and realized the effects of debts and awake to solve the problem by self-reliance. The debt problem solving plan in the 4 communities reduced unnecessary expenses, increased savings and created suitable supplementary occupations according to the community roles.

The assessment of economic strength creation found that Nong haa community practiced extended household account that made the community see the benefits, reduced unnecessary expenses and had increased household savings. Mae pung community made trash collection fund and found the results of the activity leading to the creation of community welfare system and the attitude of looking at the 'value' more than cost and profit. Mae taan noi community conserved the water shade forest stream and found that the missing thing was a clear way to promote and develop tourism while organic vegetable planting created incomes for the households. Rot fai community operated the Nakhon Lampang 100 Year Old Market to support community incomes but found that the operations lacked cooperation and support from other concerned agencies. Results of assessment concluded that the community should place the importance of household expense reduction follow by creating appropriate incomes to become immunity for the families and balanced developments.

Keywords: Debts management, Participation, Learning process, Community economy

* Research Article, LampangRajabhat University

** Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, E-mail: svr2550@gmail.com

*** Lecturer, Faculty of Science, Lampang Rajabhat University, E-mail: mass_root@hotmail.com

**** Assistant Professor, Faculty of Management Sciences, Lampang Rajabhat University, E-mail: ti_suri@hotmail.co.th

***** Lecturer, Faculty of Management Sciences, Lampang Rajabhat University, E-mail: jacksutchinda@gmail.com

บทนำ

กว่าครึ่งทศวรรษที่ผ่านมา หนี้ครัวเรือนไทยตกเป็นประเด็นที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้ความสนใจอย่างใกล้ชิด เนื่องจากหนี้ที่เร่งตัวขึ้นมาก อันมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย เช่น มาตรการลดดอกเบี้ยที่ทำให้เกิดการเร่งกู้เพื่อซื้อรถยนต์ ภาวะที่อัตราดอกเบี้ยอยู่ในระดับต่ำเป็นเวลานาน รวมถึงการเข้าถึงแหล่งเงินทุนจากสถาบันการเงินในระบบที่มากขึ้น เป็นต้น ส่งผลให้สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP อยู่ในระดับสูง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ครัวเรือนไทยประสบความเปราะบางทางการเงิน และอ่อนไหวต่อปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพเศรษฐกิจโดยรวมในที่สุด แม้สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP จะทยอยปรับลดลงอย่างช้า ๆ ตั้งแต่ต้นปี 2559 เป็นต้นมา (สุพริศร์ สุวรรณิก, 2561) ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบททั่วประเทศไทย ที่ไม่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศได้ ส่งผลให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตตกต่ำตามลำดับ เพราะรายได้ในครอบครัวไม่เพียงพอ ค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น และเมื่อพิจารณาถึงความสามารถในการชำระหนี้ พบว่า ครัวเรือนมีแนวโน้มว่าสามารถชำระหนี้ได้ไม่แตกต่างกันมากนักในแต่ละปี ขณะที่หนี้สินเฉลี่ยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยพบว่า คนไทยจะมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่ารายจ่าย (ไทยรัฐออนไลน์, 2559) ปัญหาหนี้สิน จึงเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด

จากการลงสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปัญหาหนี้สินครัวเรือนในจังหวัดลำปาง ในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายพบว่า หลาย ๆ ครัวเรือนประสบปัญหาภาวะหนี้สิน รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกาย จิตใจ นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนมีหนี้สินที่เกิดจากกู้ยืมเงินในระบบ และเป็นหนี้นอกระบบ เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านต้นทุนการผลิต และค่าใช้จ่ายในการครองชีพ ที่สูงกว่ารายได้ จึงต้องมีการกู้ยืม แม้ชุมชนได้พยายามแก้ไขปัญหา โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น มีแหล่งเงินทุน เมื่อมีความเดือดร้อน แต่ผลปรากฏว่า กลับเป็นการสร้างภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น เนื่องจากประชาชนยังไม่มีเข้าใจการใช้เงินกู้ เพื่อให้เกิดผลผลิต และมีกำไรองกองขึ้น กระทั่งนำไปสู่หนี้สินที่เกินความสามารถจ่ายคืนและเข้าสู่วงจรหนี้สินแบบคินพอกหางหมูที่วนเวียนไปมาไม่สิ้นสุด (เวทีสนทนากลุ่มย่อยเชิงลึกเชิงวงกลม และคณะผู้นำชุมชน วันที่ 8 สิงหาคม 2561)

ผลของสำรวจข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ มีปัญหาหนี้สิน มีการก่อหนี้สินซ้ำซ้อน ทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และส่งผลกระทบต่อปัญหาอื่น ๆ ทั้งมิติสังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพกายใจ วิถีชุมชนที่ล่มสลาย ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินในครัวเรือน และสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วม ของชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้เกิดความมั่นคงอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและปัจจัยสาเหตุที่ก่อภาวะหนี้สินในครัวเรือน
2. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
3. เพื่อสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้เกิดความมั่นคง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับหนี้สินครัวเรือน เป็นประเด็นที่ผู้ดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจได้แสดงความกังวลอย่างต่อเนื่อง ดังที่ สรา ชื่นโชคสันต์ (2562: 56) ได้วิเคราะห์ปัญหาการเงินของครัวเรือนไทย ที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของการเติบโตทางเศรษฐกิจใน 2 มิติ คือ เรื่องการใช้จ่ายได้ในอนาคต เพื่อมาบริโภคมากจนเกินไป ส่งผลให้เศรษฐกิจเติบโตได้ดีในระยะแรก แต่จะแผ่วลงภายหลังตามภาระหนี้จ่ายที่สูง อีกมิติหนึ่งคือเรื่องเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจการเงิน โดยหนี้ที่สูงสะท้อนถึงความเปราะบางทางการเงินของครัวเรือน ทำให้ภาคครัวเรือนขาดภูมิคุ้มกัน และอยู่ในสถานะที่อ่อนไหวต่อความผันผวนทางเศรษฐกิจมากจนเกินไป ซึ่งสุ่มเสี่ยงจะเผชิญกับปัญหาการผิดนัดชำระหนี้ในวงกว้าง (massive default) ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจชะลอตัวรุนแรงหรือลุกลามไปสู่วิกฤตทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งต้องร่วมกันแก้ไข ขณะที่ นภาพร ลิขิตวงศ์ขจร (2550: 15) กล่าวถึงแนวคิดการจัดทำบัญชีครัวเรือนว่า เป็นการจดบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวันของครัวเรือน ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือน เพราะ 1) ทำให้ทราบรายรับ รายจ่ายและหนี้สิน 2) ทำให้ทราบว่าครัวเรือนมีเงินคงเหลือเท่าใดในแต่ละวัน 3) นำข้อมูลมาใช้ในการบริหารจัดการเงิน จัดลำดับความสำคัญของรายจ่าย และวางแผนการใช้จ่าย ว่ารายจ่ายใดมีความจำเป็น รายจ่ายใดไม่มีความจำเป็น สามารถตัดออกได้ ดังนั้น การบริหารจัดการเงินครัวเรือน จึงเป็นการจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่ายครัวเรือนอย่างมีเหตุผล โดยควมมีรายรับมากกว่ารายจ่าย ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้สามารถดำรงชีพได้จากการเริ่มพึ่งตนเอง โดยรู้จักประมาณตน และทำทุกอย่างด้วยความรอบคอบ ไม่ประมาท สิ่งเหล่านี้จะสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งใช้คำสรุปรวมว่า “พอเพียง” (สีลาภรณ์ บัวสาย, 2549: 15) และดังที่ อรศรี งามวิทย์พงศ์ (2546) กล่าวไว้ว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาที่มีค่านิยมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ควรเน้นความมั่นคงระบบความสัมพันธ์ด้านอาหาร, บัณฑิต 4, รายได้, องค์กร-สถาบัน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งจะเป็หัวใจสำคัญของกระบวนทัศน์ความมั่นคงในชุมชน ที่มีการจัดระบบสัมพันธ์ภาพของปัจจัยต่าง ๆ ภายในกับระบบอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกัน โดยมีเป้าหมายให้สัมพันธ์ภาพนั้นดำรงอยู่อย่างสมดุล และกลมกลืน ซึ่งจะเป็หลักประกันความมั่นคง ยั่งยืนในชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาการบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative methodology) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนในมิติต่าง ๆ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรตัวอย่างที่ใช้วิจัยครั้งนี้ จำนวนทั้งหมด 200 ครัวเรือน โดยคัดเลือกจากประชาชนในพื้นที่ศึกษา 4 พื้นที่/หมู่บ้าน ๆ ละ 50 ครัวเรือน คือ ชุมชนรถไฟ เทศบาลนครลำปาง, ชุมชนหนองห้าตะวันตก เทศบาลเมืองเขลางค์นคร, ชุมชนแม่ปุง เทศบาลตำบลน้ำโจ้, และชุมชนแม่ตานน้อย องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงตาล โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงบุคคล และสามารถให้ข้อมูลเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมแก้ปัญหาหนี้สินได้ เช่น ผู้นำชุมชน ประธานกองทุนฯ สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือ คือ 1) แบบเก็บข้อมูลครัวเรือน ตามแนวทางการพัฒนาระบบข้อมูลตำบล TCNAP (Thailand community network appraisal program) ประกอบด้วยรายรับ รายจ่าย สินทรัพย์ และหนี้สิน (ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ, 2561: 39-146) 2) แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมใช้จ่าย และเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้ 1. นำหนังสือขอความร่วมมือเก็บข้อมูลจากหน่วยงานต้นสังกัด ไปถึงผู้นำท้องถิ่น เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัย และการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2. เก็บข้อมูลครัวเรือนด้วยเครื่องมือ TCNAP และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และ 3. สนทนากลุ่ม เพื่อสร้างการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สิน และสร้างความเข้มแข็งครัวเรือนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้การจัดทำบัญชีครัวเรือน คือ การจดบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวันของครัวเรือน เพื่อ 1) ทำให้ทราบรายรับ รายจ่ายและหนี้สิน 2) ทำให้ทราบว่า ครัวเรือนมีเงินคงเหลือเท่าใดในแต่ละวัน และ 3) นำข้อมูลมาใช้บริหารจัดการเงิน จัดลำดับความสำคัญของรายจ่าย และวางแผนการใช้จ่าย ว่ารายจ่ายใดมีความจำเป็น หรือไม่มีความจำเป็น สามารถตัดออกได้ ให้เกิดความสมดุลระหว่างรายรับ รายจ่ายครัวเรือนอย่างมีเหตุมีผล และดำเนินกิจกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้สามารถดำรงชีพด้วยการพึ่งตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัย นำข้อมูลมาตรวจสอบเพื่อความถูกต้อง และวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นการวิจัย และเรียบเรียงเสนอเป็นรายงาน โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการวิจัยตามเนื้อหา และวัตถุประสงค์การวิจัย โดยอิงกรอบแนวคิดทฤษฎีอย่างเป็นเหตุเป็นผล

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและปัจจัยสาเหตุที่ก่อภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือน และข้อมูลสภาพปัญหาหนี้สิน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ในพื้นที่ทั้ง 4 ชุมชน ข้อสรุปคือ 1. ค่าใช้จ่ายเพื่อส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียน ทำให้จำเป็นต้องเงินเพื่อชำระค่าเทอม 2. ใช้จ่ายไปลงทุนซื้ออุปกรณ์การเกษตร ซึ่งยังไม่ก่อเกิดรายได้ และการขาดวินัยทางการเงิน ใช้จ่ายเกินฐานะตนเอง อีกทั้งรายรับไม่แน่นอน 3. ใช้จ่ายเงินไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์โครงการเงินกู้ และขาดการติดตามส่งเสริมทำให้เกิดหนี้สินพอกพูนสะสม และ 4. หนี้ที่เกิดจากการอุปโภคบริโภคประจำวัน การเล่นเกมพนัน การซื้อหวยใต้ดิน และการฟุ่มเฟือยจากนโยบายประชานิยม ทำให้มีการกู้ในระบบและนอกระบบ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยเงินกู้สูง

ผลการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือน

ผลจากการสนทนากลุ่ม พบว่า ชุมชนทั้ง 4 แห่ง เกิดความตระหนักต่อตัวเลขค่าใช้จ่ายที่มีจำนวนมาก และจากการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน ทำให้ชุมชนเห็นผลเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน ตลอดทั้งเดือน และค้นพบร่วมกันว่า การแก้ไขปัญหาหนี้สิน ที่สามารถทำได้ด้วยตนเองในเบื้องต้น คือ 1) ต้องลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น โดยผ่านการทบทวนร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวตนเอง อย่างจริงจัง และต้องเปลี่ยนพฤติกรรมชีวิต เช่น ลดการดื่มสุรา ลดการสูบบุหรี่ ลดการเล่นหวย เป็นต้น เพื่อให้มีเงินเหลือใช้จ่ายในแต่ละวัน และต้องนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต 2) เพิ่มรายได้ด้วยการปลูกพืชผักที่ต้องใช้เพื่อบริโภคในครัวเรือน และนำไปจำหน่าย ควบคู่กับการออมให้ต่อเนื่อง 3) ต้องมีการสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน เพื่อซื้อและจำหน่ายสินค้าชุมชนร่วมกัน

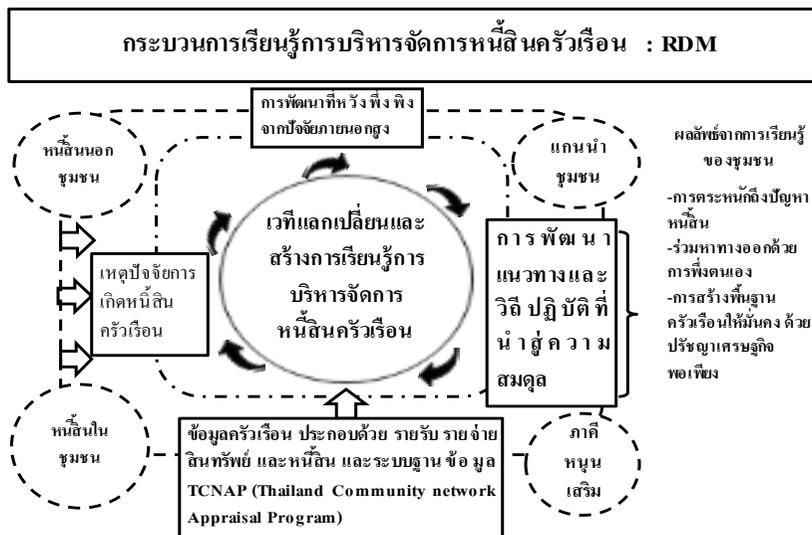
นอกจากนี้ ผลการวิจัยได้พบประเด็นการกู้เงินจากกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน ที่สมาชิกขาดการชำระคืนตามกำหนด กระทั่งนำไปสู่การเป็นหนี้สะสม และส่งผลกระทบต่อครอบครัว และพบว่า การปล่อยเงินกู้ ที่ขาดระบบติดตามหนุนเสริมให้สมาชิกมีวินัยการใช้จ่ายเงิน ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการบริหารจัดการกลุ่มกองทุนในชุมชนที่ให้เงินกู้ยืม และเป็นสาเหตุทำให้วงจรการเงินในระบบหมุนเวียนไม่คล่องตัว และยังพบว่า สาเหตุปัจจัยหนี้สินครัวเรือน ไม่สอดคล้องกับแนวทางแก้ไข เช่น กรณีเหตุปัจจัยการเป็นหนี้ได้แก่ นิสัยใจคอที่สุรุษสุราย มีความฟุ่มเฟือยในครัวเรือน โดยเสนอให้ส่งเสริมอาชีพเพื่อหารายได้เพิ่มเป็นแนวทางการแก้ไข แต่เมื่อได้แลกเปลี่ยนความเห็นกันโดยใช้หลักการคิดอริยสัจ 4 แกนนำชุมชนจึงได้เรียนรู้ถึงเหตุปัจจัยภายใน เช่น อุปนิสัยที่ฟุ่มเฟือย ต้องมีความตระหนักในการประหยัด อดออม ขณะที่ปัจจัยภายนอกนั้น ต้องส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสม เป็นแผนยุทธศาสตร์การแก้ไขหนี้สิน ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง

ขณะเดียวกัน ผลจากกระบวนการเรียนรู้การทำข้อมูลรายรับจ่ายครัวเรือน ได้พบว่า

1. การดำเนินกิจกรรม โดยมากเป็นช่วงกลางคืน ซึ่งมักมีอุปสรรค เพราะมีเวลาไม่มาก ทำให้ต้องเร่งรีบการดำเนินงาน และจบกิจกรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ลงได้ไม่ลึกพอ แนวทางการแก้ไข คือ การสร้างทีมชุมชน เพื่อให้สามารถทำกิจกรรมในช่วงอื่น ๆ ได้ เป็นการแก้ไขปัญหา โดยมีทีมที่เลี้ยง คือ กลุ่มนักวิจัยหลักเป็นที่ปรึกษา และเพิ่มการลงพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมให้ต่อเนื่องยิ่งขึ้น

2. การจัดทำบัญชีครัวเรือน พบปัญหาสำคัญ คือ (1) การลืมนบันทึกบัญชีรับจ่าย ทำให้ขาดความต่อเนื่องการบันทึก และส่งผลให้ไม่อยากบันทึกในวันต่อ ๆ มา (2) ชาวบ้านยังมีความเข้าใจผิดในรายการบัญชี โดยไม่เข้าใจรายการที่เป็นรายจ่าย จึงไม่ได้บันทึกบัญชี เช่น ข้าวที่นำมาหุงรับประทานนั้น ไม่ได้บันทึกบัญชีรายรับ เนื่องจากเข้าใจว่า เป็นสิ่งของที่มีอยู่ในครอบครัว โดยลืมนำเงินถึงค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกที่เกิดขึ้น เป็นต้น แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ ทีมชุมชน ที่ผ่านการอบรม ได้ไปสร้างความเข้าใจและคอยดูแล โดยมีการนัดพบในกลุ่มอย่างน้อย 2 ครั้งต่อ 1 เดือน

ผลการสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สิน โดยการทำบัญชีรายรับจ่ายครัวเรือน และระบบข้อมูล TCNAP ทั้ง 4 ชุมชน ได้สะท้อนถึงปัจจัยสาเหตุการเป็นหนี้สิน ซึ่งนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้รูปแบบ Exploring research data management: RDM (จุฑาทิพย์ จันทรลุน, 2561: 85-86) ซึ่งได้ทำให้ชุมชนเกิดเรียนรู้ เข้าใจตระหนักถึงปัญหา และนำไปสู่การบริหารจัดการหนี้สินตนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปขั้นตอนที่สำคัญได้ ดังรูปประกอบดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือน

ผลการสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้เกิดความมั่นคง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน ทั้ง 4 แห่ง โดยใช้แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และนำสู่การปฏิบัติ ผลการวิจัยมีดังนี้

1. **ชุมชนหนองห้าตะวันตก** ได้คัดเลือกดำเนินโครงการ 1 เรื่อง คือ การทำบัญชีครัวเรือน เนื่องจากสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ขยายผลกิจกรรมแบบต่อเนื่องถึงครัวเรือนอื่น ๆ ให้มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการทำบัญชีครัวเรือนอย่างถูกวิธีเพิ่มขึ้น

ผลการประเมิน พบว่า กิจกรรมการทำบัญชีครัวเรือน มีความสำเร็จในระดับหนึ่งเท่านั้น เฉพาะกลุ่มแกนนำชุมชน ขณะที่ครัวเรือนที่ขยายผลอีกจำนวนมากในชุมชน ยังไม่เข้าใจเป้าหมาย เพราะเห็นว่า การกรอกตัวเลขนั้นยุ่งยาก และบางครัวเรือนครั้งเห็นตัวเลขค่าใช้จ่ายที่รวมแล้วมีจำนวนมาก รู้สึกท้อถอย ไม่อยากบันทึกต่อ นอกนี้ยังพบว่า การรณรงค์การทำบัญชีรับจ่ายครัวเรือน โดยใช้เสียงตามสาย เพื่อสร้างความเข้าใจ และยกตัวอย่างแกนนำที่มีการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น เมื่อชุมชนได้เห็นตัวอย่าง จึงสนใจหันมาทำตามบ้าง ทำให้เกิดการเงินออมในครอบครัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 30 ก่อนเข้าร่วมกิจกรรมการทำบัญชีรับจ่ายครัวเรือน ขณะที่ผลการประเมินการทำบัญชีครัวเรือน พบว่า เกิดการรับรู้ปัญหาค่าใช้จ่ายตระหนักต่อปัญหาหนี้สิน และเห็นประโยชน์การทำบัญชีครัวเรือนเพิ่มขึ้น

2. **ชุมชนแม่ปุง** ได้คัดเลือกดำเนินโครงการ 1 เรื่อง คือ “ธนาคารขยะชุมชนแม่ปุง” เพื่อสร้างรายได้เสริมในกลุ่ม เนื่องจากชุมชน มีร้านค้าจำนวนมาก และมีการบริโภคที่ก่อเกิดขยะสิ่งเหลือใช้

ผลการประเมิน พบว่า ในขั้นตอนปฏิบัติจริง กิจกรรมธนาคารขยะชุมชนแม่ปุง ไม่ได้ผลตามเป้าหมาย เพราะมีบางครัวเรือนไม่ได้คัดแยกขยะ ขณะเดียวกันพบว่า ชาวบ้านที่เข้าโครงการได้พิจารณาร่วมกันแล้วเห็นว่า การทำธนาคารขยะชุมชน ก่อเกิดรายได้เสริมจากการแบ่งปันเพียงเล็กน้อย ซึ่งไม่ใช่เป้าหมายที่สมาชิกกลุ่มต้องการ จึงเปลี่ยนกิจกรรมจากการซื้อขายขยะมาเป็น “กองทุนขยะออมบุญชุมชนแม่ปุง” โดยเริ่มต้นรวบรวมสิ่งของขายได้เงิน 1,500 บาท และในเดือนต่อมา ได้เพิ่มเป็น 2,700 บาท และปัจจุบันมีเงินในกองทุนฯ จำนวน 13,000 บาท โดยกองทุนฯ ดังกล่าว คณะกรรมการกองทุนฯ และผู้นำชุมชน ได้นำไปจัดทำระบบสวัสดิการแก่ผู้พิการ และผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งชุมชนสะท้อนว่า นับแต่เปลี่ยนเป็น “กองทุนขยะออมบุญ” ชาวบ้านต่างนำสิ่งของเหลือใช้มาบริจาคแก่กลุ่ม โดยไม่ต้องการเงินที่ขายได้ เพราะได้สื่อสารกันถึงการนำเงินไปสร้างระบบสวัสดิการชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดทัศนคติเรื่องประโยชน์ร่วมของชุมชน หรือ “คุณค่า” มากกว่า เงินกำไร ข้อค้นพบนี้ นับเป็นสิ่งที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของกองทุนขยะออมบุญชุมชนแม่ปุง ด้วยเช่นกัน

3. ชุมชนแม่ตานน้อย ได้คัดเลือกดำเนินโครงการ 2 เรื่อง คือ การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่ตานน้อย เพื่อการท่องเที่ยวชุมชน และการปลูกผักอินทรีย์ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจชุมชนแบบพอเพียง

ผลการประเมิน พบว่า ชุมชนแม่ตานน้อย แม้มีความพร้อมด้านทรัพยากรที่เหมาะสม เพื่อการท่องเที่ยว แต่ไม่สามารถดำเนินการได้เพราะขาดการส่งเสริม และได้เรียนรู้ร่วมกันว่า ชุมชนต้องเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อปกป้องทรัพยากรในชุมชน ขณะที่โครงการปลูกผักอินทรีย์ ซึ่งมีแกนนำชุมชน จำนวน 5 คน ดำเนินการปลูกใกล้แหล่งป่าต้นน้ำในชุมชน ได้รับผลผลิตเป็นอย่างดี สามารถนำไปจำหน่ายก่อเกิดรายได้ในครัวเรือน และจากเวทีชุมชนพบว่า โครงการส่งเสริมการปลูกผักอินทรีย์นี้ ต้องมีการส่งเสริมให้ดำเนินการต่อเนื่อง และควรปลูกผักที่บริโภคในครัวเรือน เช่น สาระแหน่ ผักชี ผักขึ้นฉ่าย ผักบุ้ง เป็นต้น และควรมีการอนุรักษ์ เมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน จึงจะสามารถลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มรายได้ได้อย่างยั่งยืน

4. ชุมชนรตไฟ ได้คัดเลือกดำเนินโครงการ 1 เรื่อง คือ ตลาดร้อยปีนครลำปาง ในพื้นที่ตลาดเจ้าอาวชุมชนรตไฟ เพื่อส่งเสริมตลาดชุมชน และเกิดรายได้เพิ่มขึ้นแก่สมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการ

ผลการประเมินพบว่า ชุมชนได้ร่วมมือทำความสะอาดตลาด มีการจัดตั้งถังขยะตามจุดต่าง ๆ และจัดระเบียบแผงขายของให้สะอาด มีการรณรงค์ให้ลดการใช้โฟมและถุงพลาสติก และมีแนวทางการพัฒนาตลาด คือ จัดทำการสำรวจเศษผักที่ตกค้างต่อวันคือ 300-500 กิโลกรัม และทำน้ำหมัก EM และทำปุ๋ยอินทรีย์ แต่อย่างไรก็ตาม จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ชุมชนมีข้อจำกัดไม่สามารถผลักดันเรื่องตลาดร้อยปี เนื่องจากพื้นที่ที่ดำเนินการนั้น ต้องได้รับการอนุญาตจากการรถไฟนครลำปาง ข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มคือ ชุมชนต้องสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับการรถไฟและเทศบาลนครลำปาง เพื่อให้เกิดการสนับสนุนอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้พบผลวิจัยที่โดดเด่นสามารถนำมาอภิปรายได้ ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ปัญหาและปัจจัยสาเหตุที่ก่อภาวะหนี้สินครัวเรือน พบว่า ปัจจัยสาเหตุสำคัญ มีค่าใช้จ่ายชำระค่าทอม, กู้เพื่อทำเกษตรกรรม จากแหล่งทุนต่าง ๆ, การอุปโภคบริโภคที่ฟุ่มเฟือย, เล่นการพนัน หรือซื้อหวยใต้ดิน, การใช้เงินผิดวัตถุประสงค์การกู้ และการขาดติดตามส่งเสริมทำให้เกิดหนี้สะสม, ประเด็นข้อค้นพบเหล่านี้สอดคล้องกับผลวิจัยของ จันทนา ศรีทองคำและคณะ (2558: 84) ศึกษาเรื่อง “กระบวนการจัดการหนี้สินของครัวเรือนโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มเด็กและเยาวชนบ้านห้วยยาบ หมู่ที่ 5 ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน ได้แก่ คนในชุมชน มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างบ้านใหม่ การส่งลูกเรียน การลงทุนเกี่ยวกับการเกษตร

และการขาดความรับผิดชอบ คือ การไม่ชำระหนี้สินให้ตรงเวลา และสอดคล้องกับแนวคิดของ สรา ชื่น โขค สันต์ (2562: 56) ซึ่งได้วิเคราะห์ปัญหาการเงินครัวเรือนไทย ที่ส่งผลกระทบต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ คือ เรื่องการใช้รายได้ในอนาคต เพื่อนำมาบริโภคมากเกินไป กระทั่งกลายเป็นความประะบางทางการเงินของ ครัวเรือน ทำให้ภาคครัวเรือนขาดภูมิคุ้มกัน และสัมพันธ์กับปัญหาการผิन्छชำระหนี้ในวงกว้าง ซึ่งจะทำให้ เศรษฐกิจชะลอตัวรุนแรง กลายเป็นวิกฤตทางเศรษฐกิจได้ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาและสาเหตุของ หนี้สิน ทั้ง 4 ชุมชนนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การสร้างหนี้สินเพิ่มในครัวเรือนนั้น ย่อมนำไปสู่ปัญหาที่แก้ไม่มีสิ้นสุด ดังนั้น สมาชิกครัวเรือน จึงควรตระหนัก และน้อมนำพระราชดำรัส ที่ว่า "...การกู้เงินนี้นำมาใช้ในสิ่งที่ไม่ทำ รายได้นั้นไม่ดี อันนี้เป็นข้อสำคัญ เพราะว่าถ้ากู้เงินและทำให้มีรายได้ ก็เท่ากับจะใช้หนี้ได้ ไม่ต้องคิดหนี้ ไม่ ต้องเดือดร้อน ไม่ต้องเสียเกียรติ กู้เงินนั้น เงินจะต้องให้เกิดประโยชน์ มิใช่กู้สำหรับไปเล่นไปทำอะไรที่ไม่ เกิดประโยชน์..." (พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เนื่อง ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2542) ขณะเดียวกัน รัฐควรส่งเสริมการสร้างงานสร้าง รายได้ที่เหมาะสม เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่ครัวเรือนมากกว่าเสนอนโยบายประชานิยม ที่ทำให้ชาวบ้านมัวแต่ คอยรับการช่วยเหลือโดยไม่ดิ้นรนพึ่งพาตัวเอง

2. ผลการสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือน แบบมีส่วนร่วมของชุมชน มีประเด็นสำคัญสรุปได้ ดังนี้

2.1 ผลจากการเรียนรู้ร่วมกันถึงสภาพการเป็นหนี้ และร่วมวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดสภาพ ดังกล่าวทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน พบว่า ชุมชนเกิดความตระหนักต่อตัวเลขค่าใช้จ่ายที่มีตัวเลข สูงมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อเรียนรู้ที่สำคัญคือ การเกิดความเข้าใจถึงปัจจัยสาเหตุปัญหาหนี้สินในครัวเรือนตนเอง และพร้อมตื่นตัวเพื่อจัดการแก้ปัญหาด้วยตนเองอย่างจริงจัง ข้อค้นพบนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ นภาพร ลิขิตวงศ์ขจร (2550, 15) ซึ่งกล่าวถึงการจัดทำบัญชีครัวเรือนว่า เป็นการจดบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวันของ ครัวเรือน มีความสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้การจัดการหนี้สินครัวเรือน เพราะ 1) ทำให้ทราบ รายรับ รายจ่ายและหนี้สิน 2) ทำให้ทราบว่า ครัวเรือนมีเงินคงเหลือเท่าใดในแต่ละวัน และ 3) เป็นการนำ ข้อมูลมาใช้ในการบริหารจัดการเงิน จัดลำดับความสำคัญของรายจ่าย และวางแผนการใช้จ่ายว่ารายจ่ายใด มีความจำเป็น รายจ่ายใดไม่มีความจำเป็นสามารถตัดออกได้ ดังนั้น การบริหารจัดการเงินครัวเรือนใน รูปแบบนี้ จึงเป็นการจัดการที่ก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่ายครัวเรือนอย่างมีเหตุมีผล และ สอดคล้องกับแนวคิดของ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549: 110-111) ที่กล่าวถึงความสำคัญของความหมาย กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ว่า เรียนรู้สิ่งเดิมเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพื่อรู้จักธรรมชาติของตนเอง ให้ สามารถที่จะดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล ดังนั้น ผลแห่งกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การบริหารจัดการหนี้สิน

ครัวเรือนในรูปแบบให้เกิดการตระหนักตื่นรู้เช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นแนวทางสำคัญที่สามารถนำไปสู่ความอยู่รอดในระบบเศรษฐกิจที่วิกฤตผกผันของชุมชนได้

2.2 กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินครัวเรือน จากการทำบัญชีรับจ่ายครัวเรือนได้พบปัญหา และแนวทางแก้ไขที่สำคัญคือ ชุมชนแม้ได้รับการชี้แจงการบัญชีครัวเรือน แต่กลับล้มบันทึบบัญชีรับจ่าย ทำให้ขาดความต่อเนื่องการบันทึก และส่งผลให้ไม่อยากบันทึกในวันต่อ ๆ มา ซึ่งทีมชุมชนได้เข้าไปสร้างความเข้าใจ และคอยดูแลพร้อมกับนัดพบเป็นระยะ ข้อค้นพบนี้คล้ายคลึงกับผลการวิจัยของทรายทอง เลิศเปียง (2557: 21-23) ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการวางแผนการเงินส่วนบุคคลของนักศึกษาสาขาบัญชี คณะบริหารธุรกิจ โรงเรียนลำปางพณิชยการและเทคโนโลยี ซึ่งพบว่า แม้ผลการบันทึบบัญชีส่วนบุคคล จะทำให้ทราบถึงรายรับส่วนใหญ่นั้น มาจากรับเงินผู้ปกครอง และเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา แต่ด้านการควบคุมการใช้จ่าย กลับเกิดจากการทำบันทึกรายจ่ายได้รายจ่าย ผลวิจัยเรื่องนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า การลดค่าใช้จ่าย เป็นเรื่องต้องให้ความสำคัญ หากไม่แล้วย่อมได้รับผลสำเร็จที่ลดลง และสอดคล้องกับผลวิจัยของ มานิตย์ สิงห์ทองชัย (2557: 124) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ผลการศึกษาพบว่า การแก้ไขปัญหาหนี้สินประสบความสำเร็จ คือ ลดต้นทุนการผลิต ด้วยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์, กระจายความเสี่ยง ด้วยการลดพื้นที่เพาะปลูก, เพิ่มรายได้ด้วยการแปรรูปผลผลิต และลดรายจ่าย โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ดำรงชีวิต รวมถึงการสร้างเครือข่ายร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า แนวทางการสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนระหว่างชุมชน นับเป็นปัจจัยสำคัญ แต่ควรเน้นการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนในลักษณะปัญญารวมหมู่ ไม่ทำกิจกรรมแบบเอาตัวรอดเพียงลำพัง และติดกับเรื่องกำไรขาดทุนในกลุ่มมากเกินไป ดังนั้น หากเครือข่ายชุมชน ต้องการแก้ปัญหาเศรษฐกิจระดับชุมชนให้มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องเรียนรู้การบริหารจัดการแบบพึ่งพากัน เพื่อทำให้เกิดความเข้มแข็ง และสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต

2.3 ประเด็นการกู้เงินจากกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกขาดวินัยการเงิน กระทั่งนำไปสู่การเป็นหนี้สะสม และพบว่า ระบบการปล่อยเงินกู้ ขาดระบบการติดตามหนี้เสริมสมาชิก ประเด็นดังกล่าวนี้ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการบริหารจัดการกลุ่มกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้วงจรระบบหมุนเวียนการเงินไม่คล่องตัว อาจทำให้การบริหารจัดการภายใน สะดุดล้มลง ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับองค์กรกองทุนในชุมชนขาดหายไป สอดคล้องกับแนวคิดของ Marquardt (2011: 21) กล่าวว่าไว้ว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้ไม่สามารถจะเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ หากปราศจากความเข้าใจ และการพัฒนาระบบย่อยที่สัมพันธ์กัน ทั้งระบบการเรียนรู้ (Learning subsystem)

ระบบองค์การ (Organization subsystem) ระบบสมาชิก (People subsystem) ระบบความรู้ (Knowledge subsystem) และระบบเทคโนโลยี (Technology subsystem) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ จำเป็นต่อการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้น กองทุนแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ในชุมชนทั้ง 4 แห่ง หากต้องการให้มีการบริหารจัดการภายในองค์กรที่ดี ควรพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการองค์กร ตามระบบองค์การแห่งการเรียนรู้ ดังกล่าว โดยมีระบบการอนุมัติเงินกู้ ที่สอดคล้องกับความสามารถชำระคืน และให้ความรู้ที่เป็นภูมิคุ้มกัน ตามศาสตร์พระราชา เช่น ส่งเสริมการออมเงินที่เหมาะสมและต่อเนื่อง สร้างวินัยทางการเงินแก่สมาชิก โดยให้ความสำคัญเรื่องลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และนำเงินที่เหลือไปชำระหนี้ จึงสามารถอยู่รอดได้

3) ผลการประเมินการสร้างเสริมความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้เกิดความมั่นคง สามารถอภิปรายผลวิจัยได้ ดังนี้

ข้อค้นพบที่สำคัญคือ การบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนของชุมชนทั้ง 4 แห่ง นั้น จากการประเมินโดยสรุปพบว่า บรรลุผลในบางส่วนเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการที่ชุมชนไม่ดำเนินการอย่างจริงจัง และขาดการสนับสนุนกิจกรรมจากองค์กรที่ควรให้การส่งเสริม ให้ความร่วมมือ ตลอดจนบางกิจกรรมไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชน ปัจจัยสำคัญเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้บรรลุผล และสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของพระสุธีรัตนบัณฑิต (2561: 3-17) ที่กล่าวถึง List model แบบจำลองแนวคิดและกระบวนการเชื่อมโยงเข้าหากันเพื่อกระบวนการพัฒนา คือ Learning การเรียนรู้ Innovation นวัตกรรม Sustainability ความยั่งยืน Transformation การเปลี่ยนแปลงภายในของตัวบุคคล และสังคมที่มีการแสวงหาความรู้ และข้อเท็จจริงในเรื่องนั้น ๆ ให้กระจ่างชัด, เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม, รับผิดชอบต่อสังคม, สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย และใช้ความเมตตาและปัญญาเพื่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การสร้างเสริมความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน จำเป็นต้องสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ด้วยระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ระหว่างคนในชุมชน และองค์กรภายนอกชุมชน ที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ตามแนวคิดที่เชื่อมโยงการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น เพื่อสร้างความมั่นคงของชุมชน และเอื้อแบ่งปันประโยชน์สุขร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

เชิงนโยบาย

ผลวิจัย พบว่า การมีค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย และเกินฐานะของตนเอง ทำให้เกิดหนี้สะสม และขาดภูมิคุ้มกัน กระทั่งกลายเป็นความเปราะบางทางการเงินของครัวเรือน ซึ่งสะท้อนถึงระบบเศรษฐกิจระดับครัวเรือนที่ขาดความเข้มแข็ง ดังนั้น ภาครัฐควรส่งเสริมการสร้างรายได้ที่เหมาะสม ด้วย “ระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบมีส่วนร่วม” เพื่อช่วยให้หลุดพ้นจากวิถีคิดแบบพึ่งพา โดยเริ่มจากการทำข้อมูลที่น่าไปสู่

แผนชุมชน มีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน มีกระบวนการเรียนรู้การวางแผนทางการเงินที่เหมาะสม และมีกรบริหารจัดการเศรษฐกิจระดับฐานราก เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครัวเรือน

เชิงปฏิบัติการ

ผลวิจัย พบว่า สมาชิกครัวเรือนจำนวนมาก ขาดวินัยทางการเงิน ขาดการออม ขณะที่ระบบการปล่อยเงินกู้ ขาดระบบติดตามหนุนเสริมสมาชิกผู้กู้ ทำให้วงจรระบบหมุนเวียนการเงินในชุมชนไม่คล่องตัว ดังนั้น สมาชิกครัวเรือน ควรตระหนักถึงความสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่ายในครัวเรือน โดยเน้นคุณค่าหรือความคุ้มกับเงิน โดยเฉพาะเรื่องรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ขณะที่กองทุนแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ในชุมชน ควรพัฒนาระบบการอนุมัติเงินกู้ ที่สอดคล้องกับความสามารถในการชำระคืน และให้ความรู้ที่เป็นภูมิคุ้มกันแก่สมาชิก โดยรณรงค์ส่งเสริมการออมเงินอย่างเหมาะสมและจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องนี้ มุ่งเน้นกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนชุมชนในระดับครัวเรือน ไม่ครอบคลุมการบริหารงานแหล่งกองทุนในชุมชน ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไป ควรมุ่งเน้นประเด็นดังกล่าว เพื่อยกระดับการบริหารจัดการกองทุนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Andrew Cox and Eddy Verbaa. (2018). Exploring Research Data Management (RDM). Quoted in Juthathip Chanlun. *Journal Faculty of Arts, Silpakorn University*, 62(1).
- Chanthana Srithongkum, et al. (2015). *The process of managing household debt through participation of children and youth Huai Yab Village, Village No. 5, Tha Nuea Sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province*: Office of the Research Fund (TRF). Bangkok.
- Khanitta Nuntaboot, et al. (2018). *A Guidebook for Thailand Community Network Appraisal Program*. (1st ed.). Bangkok: Thai Health Promotion Foundation, Healthy Community Strengthening Section.
- Marquardt, M. J. (2011). *Development of learning bodies*. Translated from Building the Learning Organization: Achieving Strategic Advantage Through a Commitment to Learning. (3rd ed.). By Kan Sudamak Siriranon. (2014). Bangkok: ExportsNet.
- Manit Singthongchai. (2014). *Management of household debt in accordance with the organic agriculture guidelines of community enterprise groups. Pa O Sub-district, Lan Sak District, Uthai Thani Province*. 4th Sustainable Rural Development Conference 2014 "Rethink: Social Development for Sustainability in ASEAN Community " 11-13 June, 2014, Nakhon Sawan Rajabhat University.

- Napaphorn Likitwongkajom. (2007). *Household Accounting: Tools to Sufficiency Economy*. Khon Kaen: Faculty of Management Science, Khon Kaen University.
- Ornsri Ngamwittayaphong. (2004). *Paradigm and Rural Poverty Management of the State During the economic and social development plan National Edition 1-8: 1961-2001*. Thammasat University, Bangkok.
- Phra Suthi Rattanabundit (Sutit Un-un), (2018). *List Model For Research And Social Development*. Printed by Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University: Phra Nakhon Si Ayutthaya Province.
- Thaipat Institute. (2007). *Royal speech, King Bhumibol Adulyadej Maha Bhumibol Adulyadej the Great, on the occasion of the celebration Royal Birthday 4 December, 1999*. Retrieved from <https://faq.sufficiencyeconomy.com/2007/03/blog-post.html>
- Saithong Lertpian. (2014). Personal financial planning behavior of accounting students. Faculty of Business Administration, Lampang Commercial and Technology School. *Journal of Academic Network of Rajabhat University North*. 4(6): 21-23.
- Saras Chuenchoksan, and others. (2019). *Thai household debt: facts from BOT-Nielsen Household. Financial Survey*. FAQ Issue 143 Bank of Thailand.
- Silaporn Buasai. (2006). *Sufficiency economy, join in learning, expand network*. The Office of Research Fund, Bangkok: Amarin.
- Sirirat Chensirisak. (2011). Management of the project to solve the problem of public debt in the perspective of farmers: A case study of the northeast region. *KKU Research Journal*, 16(3).
- Supit Suwannik. (2018, October 2). *Where should a sustainable solution to the Thai household debt problem begins?* bangkokbiznews, Retrieved August 25, 2020, from <http://www.thairath.co.th/content/621428>
- Thais in debt, inadequate debt, inadequate debt, low income, high expenses. (May 17, 2016). *Thairath Online*, printed version,. Retrieved July 18, 2017, from <http://www.thairath.co.th/content/621428>.
- Yanyong Loeschavangkul et al., (2018, 8 August). *focus groups*.

*****